

University of Tabriz

Contemporary Comparative Legal Studies

Online ISSN: 2821-0514

Volum: 15 Issue: 35

Summer 2024

Article Type: Research Article

Pages: 113-140

The Concept and Nature of “Due Diligence” in International Law

Seyed Mohammad Hosseini¹| Saeed Rahai²

1. Ph.D. Candidate in International Law, Mofid University of Qom, Iran (Corresponding Author)

mh_smh@yahoo.com

2. Associate Professor, Mofid University of Qom, Iran

srahaee@gmail.com

Abstract

Nowadays “due diligence” is considered one of the controversial issues in international law. The effectiveness of this provision in various fields of international law, including human rights, humanitarian law, international investment law, state responsibility, environmental law, and other fields of international law, has sparked many papers and research on it. Due diligence is a deliberately flexible standard in international law that requires states and intergovernmental organizations to act with utmost care in meeting their contractual and customary commitments. This maximum commitment for each country or intergovernmental organization will be different and subject to change depending on the situation and conditions of the case, the ability of the country or intergovernmental organization, the importance of the interests that are at risk of damage, and other effective components. In terms of its nature, due diligence is not only the primary rules of behavior and not the secondary rules of responsibility, but like good faith, it is a quality with which primary obligations must be fulfilled.

Keywords: *Due diligence, International Law, Primary Rules of Conduct, Secondary Rules of Responsibility.*

Received: 2023/08/03 Received in revised form: 2024/03/18 Accepted: 2024/04/22 Published: 2024/06/30

DOI: 10.22034/LAW.2024.57848.3307

Publisher: University of Tabriz

Tabrizulaw@gmail.com

مفهوم و ماهیت «مراقبت مقتضی» در حقوق بین الملل

سیدمحمد حسینی^۱ | سعید رهایی^۲

mh_smh@yahoo.com

۱. دانش‌آموخته دکتری حقوق بین‌الملل دانشگاه مفید قم، ایران (نویسنده مسئول)

srahaee@gmail.com

۲. دانشیار دانشگاه مفید قم، ایران

چکیده

مفهوم «مراقبت مقتضی» و همچنین گستره تعهداتی که این ضابطه حقوق بین‌الملل دربرگیرنده آن است، امروزه یکی از مباحث مهم و چالش‌برانگیز به‌شمار می‌آید. کارآمدی این معیار در عرصه‌های مختلف حقوق بین‌الملل، همچون حقوق بشر، حقوق بشردوستانه، حقوق بین‌الملل اقتصادی، حقوق مسئولیت بین‌المللی، حقوق محیط زیست و دیگر زمینه‌های حقوق بین‌الملل سبب شده است. نگاشته‌های متعدد و تحقیقات فراوانی بر گرد این مفهوم صورت گیرد. نوشتار پیش رو در همین راستا، مفهوم این ضابطه را از میان تحلیل نظریه‌اندیشمندان و در خلال رویه محاکم بین‌المللی این‌گونه یافته است: مراقبت مقتضی مفهومی است ذاتاً منعطف که تابع حقوق بین‌الملل را به حداکثر مراقبت و اهتمام در انجام تعهدات قراردادی و عرفی خود موظف می‌نماید. این تعهد حداکثری برای هر کشور و یا سازمان بین‌المللی بسته به موقعیت و شرایط، توانایی کشور و یا سازمان بین‌المللی، اهمیت منافی که در معرض آسیب است و دیگر مؤلفه‌های مؤثر، متفاوت بوده، دستخوش تغییر خواهد شد. ضابطه پیش‌گفته از نظر ماهیت، نه صرفاً جزء قواعد اولیه رفتار و نه ضوابط ثانویه مسئولیت است، بلکه همچون حسن نیت، کیفیتی است که باید تعهدات اولیه با لحاظ آن ادا گردد.

واژگان کلیدی: حقوق بین‌الملل، قواعد اولیه رفتار، ضوابط ثانویه مسئولیت، مراقبت مقتضی.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۵/۱۲ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۲/۲۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۰۳ تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۴/۰۹

DOI: 10.22034/LAW.2024.57848.3307

Tabrizulaw@gmail.com

ناشر: دانشگاه تبریز

مقدمه

اقبال اخیری که در عرصه‌های مختلف حقوق بین‌الملل به مراقبت مقتضی شده است، پرده از اهمیت این معیار برداشته و نشان داده است که سیر تحول قواعد حقوقی بین‌المللی رفته‌رفته به سوی تقویت این مؤلفه سوق پیدا کرده است. دو گزارش انجمن حقوق بین‌الملل در سال‌های ۲۰۱۴ و ۲۰۱۶^۱ اختصاص به ضابطه مراقبت مقتضی دارد که با توجه به اهمیت این نهاد و اینکه دو گزارش مستقل درباره این ضابطه تدوین نموده، خود دلیلی به‌غایت محکم بر اهمیت ضابطه مراقبت مقتضی است. از دیگر توجهات ویژه اندیشمندان و نهادهای فعال در عرصه حقوق بین‌الملل می‌توان به برنامه «به سوی رویه‌مندسازی حقوق بین‌الملل»^۲ مؤسسه مکس پلانک^۳ اشاره نمود که به تدوین کتاب نسبتاً مفصل «مراقبت مقتضی در نظم حقوقی بین‌المللی» منجر شده است.^۴ علاوه بر این، محققان بسیاری به اهمیت روزافزون ضابطه مراقبت مقتضی در عرصه‌ها و شاخه‌های مختلف حقوق بین‌الملل اذعان داشته‌اند.^۵ این اهمیت تا جایی پیش رفته است که برخی از اندیشمندان مراقبت مقتضی را به‌عنوان یکی از «اصول بنیادین حقوق بین‌الملل»^۶ برشمرده‌اند.^۷ علی‌رغم اقبال اخیر انگلیسی‌زبانان به ضابطه یادشده، تحقیق جامعی به زبان فارسی که به تعریف دقیق و محدوده تعهدات ذیل این ضابطه پرداخته باشد، یا اساساً یافت نمی‌شود یا آنچه انجام شده از این ضابطه به‌عنوان یک مفهوم ساده عبور کرده^۸ و یا صرفاً در یک حوزه به بررسی آن

1. ILA Study Group on Due Diligence in International Law; First Report, 7 March 2014. & ILA Study Group on Due Diligence in International Law; Second Report, July 2016.
2. Towards a Proceduralization of International Law.
3. Max Planck Institute.
4. Heike Krieger, Anne Peters & Leonhard Kreuzer (Editors), *Due Diligence in the International Legal Order* (United Kingdom: Oxford University Press, 2020). p. VI.
5. See: Samuel Katja, "The Legal Character of Due Diligence: Standards, Obligations, or Both?", *Central Asian Yearbook of International Law*, 1 (2018), p. 2. & Heike Krieger, *op. cit.* p. 1. (Due Diligence is a Prominent Concept of International Law.) & Jonathan Bonnitcha, Robert McCorquodale, "The Concept of 'Due Diligence' in the UN Guiding Principles on Business and Human Rights", *European Journal of International Law*, 28 (2017), p. 1. & Eric De Brabandere, "Host States' Due Diligence Obligations in International Investment Law", *Syracuse Journal of International Law and Commerce*, 42 (2015), p 320-360.
6. Basic Principle of International Law.
7. Robert Barnidge, "The Due Diligence Principle under International Law", *International Community Law Review*, 8 (2006), p. 121.
۸. علی مشهدی و عطیه شاه‌حسینی، «پیشگیری از خسارات زیست‌محیطی در پرتو طرح ۲۰۰۱ کمیسیون حقوق بین‌الملل مبنی بر پیشگیری از آسیب فرامرزی ناشی از فعالیت‌های خطرناک»، *مطالعات حقوق عمومی*، ش ۲ (۱۳۹۵)، ص ۲۹۰، ش ۱.

پرداخته است.^۹ این درحالی است که به نظر می‌رسد ابتدا باید اصل مفهوم و سنخ تعهدات ذیل آن روشن شود.^{۱۰}

نگارندگان نوشته پیش‌رو در سطور آتی در تلاش‌اند در ابتدا با بررسی مفهومی مراقبت مقتضی به تعریفی کم‌وبیش روشن دست یافته، در بخش دوم مقاله، سنخ تعهداتی که مراقبت مقتضی دربرگیرنده آن است، به اجمال از نظر خواننده بگذرانند. بی‌تردید تنها هدفی که در این تحقیق دنبال شده است برجسته‌سازی اهمیتی است که ضابطه مراقبت مقتضی در عصر حاضر در حقوق بین‌الملل به خود اختصاص داده است. میزان اهمیتی که اندیشمندان حقوق بین‌الملل در سالیان اخیر به این قاعده از حقوق بین‌الملل نشان داده‌اند از یک سو و کمبود تحقیقاتی که به زبان فارسی راجع به این مؤلفه وجود دارد از سوی دیگر، انگیزه‌ای برای نگاشتن نوشتار پیش‌رو است؛ باشد که توجه اندیشمندان حوزه حقوق بین‌الملل را بیش‌ازپیش به اهمیت این موضوع جلب نماید.

۱. مفهوم‌شناسی مراقبت مقتضی

مراقبت مقتضی یا معادل انگلیسی آن *Due Diligence*، برگرفته از واژه لاتین *Diligentia* است که می‌توان آن را به معنای مراقبت^{۱۱} و یا احتیاط^{۱۲} دانست.^{۱۳} نقطه مقابل احتیاط و مراقبت^{۱۴}، سهل‌انگاری و قصور و اهمال^{۱۵} دانسته شده است.^{۱۶} دایره‌المعارف بریتانیکا در یک توصیف عام، مراقبت مقتضی را این‌گونه تعریف می‌کند:

۹. مهدی حدادی و بهرام مرادیان، «مفهوم مراقبت بایسته در حقوق بین‌الملل و مقررات گروه ویژه اقدام مالی»، *حقوقی بین‌المللی*، ش ۶۲ (۱۳۹۸)، ص ۱۶۵-۲۰۲.

۱۰. این سیر منطقی را می‌توان در نگاشته‌های انگلیسی‌زبانان به‌خوبی مشاهده نمود که پس از روشن شدن تاریخچه، مفهوم و ماهیت تعهدات این ضابطه، آن را در ساحات مختلف حقوق بین‌الملل در بوتۀ نقد و بررسی قرار داده‌اند. اگرچه نمی‌توان به تحقیقاتی که اختصاصاً به این ضابطه در یک حوزه پرداخته‌اند خرده‌ای گرفت، ولی به‌نظر می‌رسد از نظر رتبی تحقیق در خصوص خود مفهوم و چیستی این ضابطه تقدم داشته باشد.

11. Care

12. Circumspection

13. Heike Krieger, *op. cit.* p. 2. See: Also: Alice Ollino, *Due Diligence Obligations in International Law* (United Kingdom: Cambridge University Press, 2022). p. 3.

14. Diligence

15. Negligence

16. Heike Krieger, *op. cit.* p. 2.

«مراقبت مقتضی درجه‌ای از احتیاط، هوشیاری و مراقبت است که اغلب در محیط‌های حرفه‌ای و اجتماعی اعمال می‌شود. تعیین میزان این مراقبت و احتیاط بسته به شرایطی است که در آن اعمال خواهد شد و همچنین مشروط بر اینکه حداقل رعایت چنین احتیاط و مراقبتی با عقلانیت و منطق تناسب داشته باشد»^{۱۷}.

اما وقتی در حقوق بین‌الملل سخن از مراقبت مقتضی به میان می‌آید معنای دقیق‌تری از آن مد نظر است که می‌توان آن را این‌گونه بیان نمود:

«مراقبت مقتضی در حقوق بین‌الملل ضابطه‌ای است که دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی دولتی [به‌عنوان تابعان فعال حقوق بین‌الملل] را ملزم به اعمال نهایت دقت و حداکثر مراقبت در انجام تعهدات قراردادی^{۱۸} و [تعهدات] عرفی^{۱۹} خود می‌کند. چنین وظیفه‌ای (عمل با نهایت دقت)^{۲۰} گاهی منحصر به تعهدات رفتاری است، فارغ از اینکه نتیجه این اعمال دقت و احتیاط چه باشد [به تعبیر دیگر دولت هیچ تضمینی برای حصول نتیجه در خصوص عملکرد محتاطانه خود ندارد]، در مواقعی نیز می‌تواند تعهد به حصول نتیجه مطلوب باشد. در صورت نخست (عدم شرط حصول نتیجه) مراقبت مقتضی مجموعه‌ای از «تعهدات رفتاری»^{۲۱} تلقی خواهد شد و در صورت اخیر [که اعمال احتیاط باید در نتیجه عمل، خود را نشان دهد] مراقبت مقتضی «تعهد به نتیجه»^{۲۲} دانسته می‌شود»^{۲۳}.

نظر به تعریف ارائه‌شده، می‌توان مدعی شد که مراقبت مقتضی ضابطه‌ای است که تعهداً

17. Due Diligence, a Standard of Vigilance, Attentiveness, and Care Often Exercised in Various Professional and Societal Settings. The Effort is Measured by the Circumstances Under Which it is Applied, with the Expectation that it will be Conducted with a Level of Reasonableness and Prudence Appropriate for the Particular Circumstances. <https://www.britannica.com/topic/due-diligence>

18. Contractual Commitments.

19. Customary Commitments.

20. Act with Utmost Care.

21. Obligations of Conduct.

22. Obligations of Result.

23. Joanna Kulesza, "Human Rights Due Diligence", William & Mary Bill of Rights Journal, 30 (2021-2022), p. 265.

انعطاف‌پذیر^{۲۴} وضع شده است. در نتیجه این استاندارد، در حقوق بین‌الملل مجموعه‌ای از تعهدات روشن و ازپیش تعیین‌شده وجود ندارد، بلکه طیف و گستره‌ای از تعهدات است که در موارد و موقعیت‌های مختلف و بسته به شرایط و اوضاع و احوال می‌تواند شکل یک تعهد به حصول نتیجه (حداکثری) و یا یک وظیفه حداقلی (تعهد رفتاری) را به‌خود گیرد^{۲۵}.

۲. خاستگاه مراقبت مقتضی

می‌توان با اندکی تسامح^{۲۶} شکل‌گیری مراقبت مقتضی را به قرن نوزدهم بازگرداند؛ اگرچه به اعتقاد برخی اندیشمندان، تا مدت‌ها بعد از آن نیز این مفهوم در حاشیه باقی ماند و جایگاه واقعی خود را به‌دست نیاورد^{۲۷}. پس از آن و در گام نخست، مراقبت مقتضی به‌عنوان تعدیلی برای حاکمیت دولت عمل نمود. از آنجا که حاکمیت یک دولت مستلزم صلاحیت انحصاری دولت بر قلمرو آن است، مراقبت مقتضی بر اقدامات خاصی تأکید می‌کند که انتظار می‌رود دولت‌ها برای حفاظت از منافع دولت‌های دیگر به آن ملتزم گردند^{۲۸} و از سوی دیگر مراقبت مقتضی در خصوص حاکمیت نقش حمایتی خواهد داشت. نظر به اینکه حاکمیت بر یک سرزمین، حاکی از مسئولیت مطلق همه اعمال زیان‌باری است که در آن محدوده صورت می‌گیرد، مراقبت مقتضی بخشی از مسئولیت چنین رفتاری را از دوش حاکمیت برمی‌دارد.

24. Deliberately Flexible Standard. See: *Ibid*, p 118.

25. ذیل عنوان «مراقبت مقتضی و مسئولیت مطلق» که در ادامه نوشتار آمده است، توضیح بیشتری راجع به گستره مفهومی مراقبت مقتضی بیان شده است. اگرچه برخی اندیشمندان بر این اعتقادند که هنوز درجاتی از ابهام در مفهوم و گستره تعهدات مراقبت مقتضی وجود دارد. نک:

Carin Benninger-Budel, *Due Diligence and Its Application to Protect Women from Violence*. (Leiden/Boston: Nijhof, 2008), p. 47.

26. گروسوس پایه‌های فکری این مفهوم را در قرن هفدهم بنیان نهاد. با این حال، مفهوم مراقبت مقتضی تا قرن نوزدهم میلادی مسکوت ماند و از آن پس شروع به شکل‌گیری نمود و هم به‌عنوان یک وظیفه و هم یک محدودیت، بر رفتار دولت اعمال گردید. نک:

ILA Study Group on Due Diligence in International Law; First Report, 7 March 2014. p. 2.

از سویی دیگر برخی از اندیشمندان شکل‌گیری مباحث پیرامون مراقبت مقتضی را با ذکر یک واقعه به ۱۰۰۰ سال قبل از میلاد مسیح باز می‌گردانند. نک:

Jan Hessbruegge, "The Historical Development of the Doctrines of Arbitration and Due Diligence in International Law", *New York University Journal of International Law and Politics*, 36 (2004). p. 1.

27. Alice Ollino, *op. cit.* p. 3.

28. Heike Krieger, *op. cit.* p. 1.

خاستگاه مراقبت مقتضی در حقوق بین‌الملل را می‌توان در دو زمینه بارز ردیابی کرد:

- وظیفه دولت‌های بی‌طرف در زمان جنگ
- حمایت از بیگانگان و اموال آنها^{۲۹}

این بخش از نوشتار به بررسی ضابطه مراقبت مقتضی در هریک از این دو زمینه اختصاص یافته است تا از این رهگذر زمینه‌های اصلی بروز و ظهور این قاعده در حقوق بین‌الملل را مورد بررسی دقیق‌تری قرار دهد.

۱.۲. قواعد بی‌طرفی و ضابطه مراقبت مقتضی

همان‌طور که بیان گردید، یکی از زمینه‌هایی که ضابطه مراقبت مقتضی در آن شکل گرفته و برای نخستین بار در حقوق بین‌الملل بروز و ظهور پیدا کرده، وظیفه دولت‌های بی‌طرف در زمان جنگ است.^{۳۰} قواعد مربوط به بی‌طرفی^{۳۱} عمدتاً در قرن نوزدهم میلادی و بیشتر با تمرکز بر مخاصمات دریایی توسعه یافت^{۳۲} (تقریباً هم‌زمان با ظهور و بروز ضابطه مراقبت مقتضی). نکته شایان ذکر این است که اگر ارتباط وثیق میان ضابطه مراقبت مقتضی و قوانین بی‌طرفی را از نظر بگذرانیم، می‌توانیم مدعی شویم رعایت قواعد بی‌طرفی منوط به رعایت ضابطه مراقبت مقتضی است. به تعبیر روشن‌تر، هیچ دولتی بدون رعایت ضابطه مراقبت مقتضی نمی‌تواند به نحو شایسته قواعد مربوط به بی‌طرفی را رعایت کند.^{۳۳}

29. Alice Ollino, *op. cit.* p. 17.

30. *Ibid.*, p. 19.

31. Neutrality

32. See: Convention (XIII) Concerning the Rights and Duties of Neutral Powers in Naval War. The Hague, 18 October 1907.

۳۳. گفتنی است دولت بی‌طرف در زمان جنگ علاوه بر تعهد به ترک فعل، تعهدات ایجابی نیز دارد. برای مثال، وفق ماده سوم از «کنوانسیون سیزدهم در مورد حقوق و وظایف قدرت‌های بی‌طرف در جنگ دریایی» چنانچه کشتی جنگی یکی از طرفین

درگیری در آب‌های تحت حاکمیت دولت بی‌طرف مصادره گردید، دولت بی‌طرف موظف و متعهد به آزادسازی آن است. نک:

Convention (XIII) Concerning the Rights and Duties of Neutral Powers in Naval War. The Hague, 18 October 1907. ART. 3.

مشابه همین مضمون در مواد ۲۲، ۲۱، ۱۷ و چند ماده دیگر از کنوانسیون یادشده، حاکی از تعهدات ایجابی دولت بی‌طرف در خلال جنگ دریایی است. ماده ۸ کنوانسیون نیز به هوشیاری (Vigilance) و مراقبت دولت بی‌طرف در چنین شرایطی اشاره دارد که بی‌ارتباط با مفهوم مراقبت مقتضی نیست. همچنین ماده ۲۵ مقرر می‌دارد دولت بی‌طرف متعهد به نظارت (Surveillance) و مراقبت بر منابع و ابزار است که می‌تواند منافع هر یک از طرفین درگیری را تحت تأثیر قرار دهد. در نتیجه، اگر مدعی شویم مراقبت مقتضی عنصری است که با التزام به قواعد بی‌طرفی ارتباط وثیقی دارد ادعای گزافی نکرده‌ایم.

از سوی دیگر، برخی از اندیشمندان حقوق بین‌الملل معتقدند التزام دولت‌ها به قواعد مربوط به بی‌طرفی تاریخچه‌ای عمیق‌تر دارد و آغاز آن به قرن پانزدهم میلادی بازمی‌گردد.^{۳۴} در نتیجه بی‌جهت نیست اگر مدعی شویم پدیدار شدن ضابطه مراقبت مقتضی نیز کم‌وبیش معاصر با التزام دولت‌ها به قواعد و الزامات بی‌طرفی بوده است. در این صورت پیشینه ضابطه و مفهوم مراقبت مقتضی بیش از آن چیزی است که قبلاً بیان شده است.

۱.۱.۲. داوری دعاوی آلاباما و ضابطه مراقبت مقتضی

در خلال جنگ داخلی آمریکا (۱۸۶۱-۱۸۶۵)، چندین کشتی ساخت انگلستان تلفات سنگینی را به ناوگان دریایی ایالات متحده وارد آوردند. یکی از این کشتی‌ها و مهم‌ترین آنها آلاباماست.^{۳۵} کشتی نامبرده بیش از ۶۴ کشتی ایالات متحده را منهدم نمود.^{۳۶} اگرچه همه ادعاهای ایالات متحده علیه بریتانیا راجع به درگیری‌های دریایی میان کشتی‌های ساخته‌شده در انگلستان به نام دعاوی آلاباما مورد اشاره قرار می‌گیرد^{۳۷}، ولی این اختلاف نظر و ادعای ایالات متحده منحصر به صدمات واردآمده از سوی کشتی آلاباما نیست.^{۳۸} از آنجا که روابط میان ایالات متحده و بریتانیا رو به تیرگی رفته بود، در هشتم می ۱۸۷۱ معاهده دوجانبه «واشنگتن» میان دو کشور یادشده منعقد گردید و دعاوی مربوط به اختلافات دریایی و شیوه حل و فصل آن مورد توافق قرار گرفت. نکته حائز اهمیت این است که معاهده واشنگتن در ماده ششم خود قواعد حاکم بر داوری را برمی‌شمرد که از سه قاعده، دو مورد آن (اول و سوم) صراحتاً به ضابطه مراقبت مقتضی و لزوم رعایت آن از سوی دولت

34. Carl J. Kulsrud, "Armed Neutralities to 1780", *The American Journal of International Law*, 29 (1935), p. 423.

35. CSS Alabama

36. Tom Bingman, "The Alabama Claims Arbitration", *International and Comparative Law Quarterly*, 54 (2005), p. 7.

۳۷. بند نخست معاهده واشنگتن (معاهده مودت میان بریتانیای کبیر و ایالات متحده) همه اقدامات کشتی‌های ساخته‌شده در انگلستان را که به نحوی به ناوگان دریایی ایالات متحده صدمه وارد آورده‌اند با عنوان دعاوی آلاباما (Alabama Claims) مورد اشاره و شناسایی قرار داده است. نک: Treaty of Washington of 8 May 1871. Art 1.

۳۸. نمونه از مهم‌ترین کشتی‌های ساخت انگلستان که با ناوگان ایالات متحده آمریکا درگیر بودند، این نام‌ها را دارند (آلاباما، فلوریدا، جورجیا و شانداوا):

CSS Alabama, CSS Florida, CSS Georgia, and CSS Shenandoah. See: Tom Bingman, *op. cit.* p. 4.

بی‌طرف اشاره دارد.^{۳۹} در چهاردهم دسامبر ۱۸۷۲، کمیسیون داوری که وفق مادهٔ نخست کنوانسیون واشنگتن تأسیس شده بود به ادعای ایالات متحده علیه بریتانیا رسیدگی و حکم داوری را صادر کرد.^{۴۰}

دعای داوری آلاباما از چند جهت حائز اهمیت است. اینکه در ابتدا بریتانیا از تسلیم به داوری امتناع نمود و اعمال صورت‌گرفته از سوی کشتی‌های مورد مناقشه را اساساً منتسب به خود ندانست. صدور رأی داوری و احراز قصور بریتانیا در پروندهٔ یادشده، انتساب اعمال افراد خصوصی تحت قلمرو را در حقوق مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها رسمیت می‌بخشد. نکتهٔ دیگر اینکه بریتانیا در ابتدا تفسیر خود را از ضابطهٔ مراقبت مقتضی ارائه نمود و با استناد به حقوق داخلی خود تصمیم به فروکاستن مفهوم مراقبت مقتضی به درجه‌ای از اهتمام و مراقبت که دولت در قبال شهروندان خود متعهد به آن است، دارد.^{۴۱} داوران این استدلال بریتانیا را مردود دانسته، تفسیر حقوق بین‌الملل از مراقبت مقتضی را مورد پذیرش قرار دادند، به نحوی به برتری حقوق بین‌الملل بر حقوق داخلی نیز انجامیده است. داوران معتقدند دولت بی‌طرف متعهد است دقیقاً متناسب با خطرهایی که متخاصمان ممکن است بر اساس قصور دولت بی‌طرف در معرض آن قرار گیرند، عمل نموده، با اهتمام به ضابطهٔ مراقبت مقتضی از وقوع و حدوث چنین خطرهایی ممانعت به‌عمل آورد.^{۴۲} همچنین به‌عنوان نکتهٔ پایانی باید اشاره نمود که با توجه به رأی داوری آلاباما و مضمون کنوانسیون واشنگتن، باید پذیرفت که تعهد به مراقبت مقتضی فراتر از تعهد به ترک فعل است و شامل اقدامات مثبت

39. First, to use due Diligence to Prevent the Fitting Out, Arming, or Equipping within its Jurisdiction, of any Vessel Which it has Reasonable Ground to Believe is Intended to Cruise or Carry on War Against a Power with Which it is at Peace, and to Use Like Diligence to Prevent the Departure from its Jurisdiction of any Vessel Intended to Cruise or Carry on War as Above....

Thirdly, to Exercise due Diligence in its Waters, and as to all Persons within its Jurisdiction, to Prevent any Violation of the Foregoing Obligations and Duties. (Amity- Treaty of Washington. Art: VI)

40. Alabama Claims of the United States of America Against Great Britain, Award Rendered on 14 September 1872 by the Tribunal of Arbitration Established by Article I of the Treaty of Washington of 8 May 1871.

41. "Diligentia Quam in Suis". Rene Provost (Editor), *State Responsibility in International Law* (London: Routledge. 2016), p 129-130.

42. ILA Study Group on Due Diligence in International Law, First Report. p. 2. & Alice Ollino, *op. cit.* p. 20.

نیز می‌شود. از سوی دیگر، به مخاصمات دریایی اختصاصی نداشته، در همهٔ اختلافات بین‌المللی که منافع دولت‌های ثالث در میان است تسری خواهد یافت.^{۴۳}

با توجه به آنچه بیان شد، دعاوی داوری آلاباما حداقل در برجسته شدن مفهوم ضابطهٔ مراقبت مقتضی و تا حدودی تعیین محدودهٔ آن، نقش ویژه‌ای ایفا نموده است.

۲.۲. حمایت از اتباع بیگانه و ضابطهٔ مراقبت مقتضی

پس از نگاهی اجمالی به قواعد بی‌طرفی، نوبت به بررسی حمایت از اتباع بیگانه و رعایت ضابطهٔ مراقبت مقتضی از سوی حاکمیت می‌رسد. برخی از محققان برای اثبات قدمت ضابطهٔ مراقبت مقتضی در حمایت از حقوق اتباع خارجی، به سخنی از واتل^{۴۴} که در کتاب حقوق ملل (۱۷۵۸) بیان داشته است، استناد جسته‌اند. واتل بیان می‌دارد:

«حاکم یک کشور نباید با انگیزه به‌دام انداختن بیگانگان اجازهٔ ورود آنها به کشور را صادر کند؛ همچنین به محض اینکه بیگانگان را تحت حاکمیت خود پذیرفت و اجازهٔ ورود آنها را صادر نمود الزاماً باید از آنها مانند رعایای خود محافظت به‌عمل آورده و تا جایی که به حاکمیت مربوط است باید امنیت اتباع خارجی را تأمین نماید»^{۴۵}.

وقتی کتاب حقوق ملل واتل را به‌صورت اجمالی مورد بررسی قرار می‌دهیم به این مهم دست می‌یابیم که جفاست اگر از اثر وی تنها یک جمله و بند را در تأیید مراقبت مقتضی به عاریه گرفته، آن را به استشهاد بطلبیم. اگرچه در این کتاب به‌صراحت از مراقبت مقتضی نامی به‌میان نیامده، ولی سرتاسر آن در عرصه‌های مختلف از حقوق جنگ گرفته تا حقوق عمومی با ضابطهٔ مراقبت مقتضی عجین است. وی یک فصل از کتاب خود را به قواعدی مرتبط با اتباع بیگانه و شناسایی حقوق ایشان اختصاص داده است^{۴۶}؛ فارغ از توجه به شیوهٔ طرح بحث واتل در کتاب یادشده، چنین به‌نظر می‌رسد که او معتقد است ضابطهٔ مراقبت

43. See: Alice Ollino, *op. cit.* p. 22.

44. Emmeric de Vattel.

45. 'The Sovereign Ought not to Grant an Entrance into his State for the Purpose of Drawing Foreigners into a Snare: As Soon as he Admits Them, He Engages to Protect Them as His Own Subject and to Afford Them Perfect Security, as Far as Depends on Him. Alice Ollino, *op. cit.* p. 22. & ILA Study Group on Due Diligence in International Law, First Report. p. 3.

46. See: De Vattel, 2008, Chapter VIII. (Rules with Respect to Foreigners)

مقتضی به‌عنوان یک مؤلفه ضروری برای یک «حاکمیت خوب» نه تنها صرفاً در ارتباطات و تعاملات فراملی و در اینجا رفتار با بیگانگان، بلکه باید در قوانین داخلی و نسبت به شهروندان خود دولت نیز مورد رعایت و ملاحظه قرار گیرد.^{۴۷}

به شهادت گزارش نخست انجمن حقوق بین‌الملل در خصوص مراقبت مقتضی^{۴۸}، قاعده‌ای که وائل آن را مورد شناسایی قرار داد^{۴۹} و اذعان نموده که مسئولیت و تأمین امنیت همه اتباع بیگانه تحت قلمرو برعهده حاکمیت گذارده شده، حاکمیت میزبان را دچار دردسر بزرگی کرده است. مخصوصاً حاکمیت‌هایی که تازه پای بر عرصه وجود گذارند، این قابلیت و توانایی را نداشتند که همه مسئولیت‌های اعمال افراد خصوصی را که تحت حاکمیت آنها علیه بیگانگان مرتکب می‌شدند عهده‌دار شوند. این روند تا قرن نوزدهم استمرار یافت و در موارد مختلف مورد آزمایش قرار گرفت و از یک رویه نسبتاً غنی بهره‌مند شد.^{۴۹} اکنون وقت آن رسیده است که شرایط و ضوابطی مد نظر قرار گیرد تا اندکی مسئولیت دولت‌ها در قبال اعمال افراد خصوصی علیه اتباع بیگانه تعدیل شود. در نتیجه، این سؤال مطرح می‌شود که چه استانداردی از حمایت و محافظت اموال و اشخاص بیگانه در قلمرو سرزمینی دولت

۴۷. وائل عنوان فصل ششم کتاب خود را این‌گونه برگزیده است (Principal Objects of a Good Government; and First to Provide for the Necessities of the Nation (همچنین نک: عنوان فصل یازدهم را: Second Object of a Good Government) وی در بیان ویژگی‌های یک حاکمیت خوب، به مفهوم اهتمام، احتیاط و مراقبت، فراوان استناد جسته است. برای مثال، وی معتقد است باید دولت تمام اهتمام و مراقبت خود را معطوف داشته تا در همه زمان‌ها نیروی کار و کارگر لازم را در اختیار داشته باشد (*Ibid*, 126). علاوه بر این، وائل معتقد است دولت در حمایت از کشاورزان نیز باید مراقبت و اهتمام لازم را به کار بندد و دلایل خود را نیز برای این مطلب ذکر می‌کند (*Ibid*, 128). همچنین دولت را موظف به تأمین غلات و محصولات کشاورزی دانسته، بعد از آن بیان می‌دارد که دولت در مدیریت انبار غلات باید بالاترین اهتمام و کنترل (Great Care) را به کار بگیرد تا چنین انبارهایی مورد سوء استفاده و سودجویی واقع نشوند (*Ibid*, 130).

See: Be'la Kapossy, Richard Whatmore (Editors), Emer de Vattel, The Law of Nations or Principles of the Law of Nature (Liberty Fund, Inc. 2008).

48. See: ILA Study Group on Due Diligence in International Law First Report. p. 3.

۴۹. در ابتدا شکایات مربوط به رفتار با بیگانگان بر پایه نزاکت بین‌المللی و حفظ روابط دوستانه میان ملت‌ها مطرح و رسیدگی می‌شد، به تدریج دولت‌ها در معاهدات خود با سایر ملل، مقرراتی را برای حمایت از اتباع و دارایی‌های آنان گنجاندند. بر همین اساس، دولت‌ها شروع به استفاده از کمیسیون‌های دعاوی مختلط و محاکم داوری برای جبران خسارات ناشی از لطامات وارده به اتباع خود، که شهروند دولت‌های بیگانه محسوب می‌شدند، نمودند. همین فرایند دادرسی که عمدتاً اقدامات قضایی و آرای با استناد به قواعد و اصول حقوق بین‌الملل را دربر داشت، اولین رویه قضایی راجع به مراقبت مقتضی را تشکیل داد (ILA Study Group on Due Diligence in International Law First Report. p. 3).

خارجی، از حاکمیت مذکور قابل انتظار است؟ به تعبیر دیگر، اصل تعهد دولت میزبان به اعمال ضابطه مراقبت مقتضی در قبال بیگانگان تحت قلمرو، مسلم شده و مورد شناسایی قرار گرفته است و آنچه در این برهه از زمان محل بحث و مناقشه قرار گرفته، حدود و ثغور ضابطه مراقبت مقتضی است.

۱.۲.۲. پرونده‌های حقوق اتباع (ایالات متحده علیه مکزیک)

گزارش نخست انجمن حقوق بین‌الملل اذعان می‌دارد که از بررسی پرونده‌های مرتبط با حقوق اتباع که اکثر آنها مربوط به ایالات متحده علیه مکزیک است می‌توان به معیارهایی عینی برای تعیین محدوده ضابطه مراقبت مقتضی دست یافت. معیارهای یادشده به قرار زیر است:

• میزان تاثیرگذاری و اثربخشی کنترل دولت بر مناطق خاصی از قلمرو سرزمینی خود

راجع به این مورد می‌توان پرونده *وایپرمن*^{۵۰} (ایالات متحده علیه ونزوئلا) را به‌عنوان شاهد مورد ملاحظه قرار داد؛ تبعه آمریکایی که در یکی از نقاط دورافتاده ساحلی ونزوئلا از سوی مردم بومی به قتل رسید و کمیسیون داوری مسئولیتی را متوجه دولت ونزوئلا ندانست.^{۵۱}

همچنین موردی که دولت مسئول دانسته شده، پرونده *جینز*^{۵۲} (ایالات متحده علیه مکزیک) است. جینز اهل ایالات متحده و سرپرست معدنی است که به دست یکی از کارگران اخراجی‌اش به قتل می‌رسد. پلیس محلی پنج دقیقه بعد از قتل از ماجرا مطلع شده، به صحنه جرم می‌رسد^{۵۳} درحالی که قاتل با پای پیاده فرار کرده است. تعلل پلیس بیش از یک ساعت به طول می‌انجامد تا مجرم از صحنه جرم متواری شده، از دسترس خارج

50. Wipperman

51. ILA Study Group on Due Diligence in International Law First Report. p. 3.

52. Byron Everett Janes

53. (...The Local Police Comisario was Informed of Janes's Death within Five_Minutes...) Reports of International Arbitral Awards, Vol. IV, Decisions of Claims Commissions Mexico-United States, United Nations Publications. 1951, p. 82.

می‌شود. در موقعیت‌های متعدد دیگری نیز امکان دستگیری و مجازات مجرم فراهم می‌شود، ولی پلیس از انجام آن استنکاف نموده است. در این پرونده «علاوه بر مسئولیت داشتن فرد مرتکب قتل تبعه آمریکایی، دولت مکزیک هم به دلیل عدم ایفای تعهد خود مبنی بر تعقیب مجذانه^{۵۴} و مجازات متناسب^{۵۵} مرتکب، مسئول شناخته می‌شود»^{۵۶}.

این دو پرونده شاهد بر این مدعاست که توانایی و دسترسی دولت بر تعقیب، مجازات و یا حتی پیشگیری از جرم حائز اهمیت ویژه است و یکی از مؤلفه‌های مهم در ارزیابی تعهد دولت به ضابطه مراقبت مقتضی محسوب می‌شود. در پرونده اول، چون دولت امکان اعمال حاکمیت در منطقه‌ای را که جرم در آن واقع شده، نداشته است، از مسئولیت مبرا می‌شود. ولی در پرونده دوم، چون این توان را داشته که به تعقیب و مجازات بپردازد، ولی استنکاف ورزیده، مسئول شناخته شده است.

• میزان قابل پیش‌بینی بودن رخداد واقع شده

ذیل این عنوان می‌توان به پرونده چاپمن^{۵۷} (کنسول ایالات متحده آمریکا در مکزیک به سال ۱۹۲۷) اشاره کرد. چاپمن نامه‌ای تهدیدآمیز دریافت می‌کند که اگر حکم دو شخصی که در ایالات متحده به جرم قتل در معرض اعدام هستند اجرا گردد، کنسول‌گری ایالات متحده در مکزیکوسیتی به آتش کشیده خواهد شد و همه کارمندان آن نیز به قتل خواهند رسید. وی مراتب را به اطلاع پلیس و سایر مقامات امنیتی شهر می‌رساند تا حمایت لازم را صورت دهند. یک روز بعد از درخواست حمایت، فردی نقابدار وارد کنسول‌گری آمریکا در مکزیکوسیتی شده و گلوله‌ای به سینه چاپمن شلیک می‌کند. اگرچه وی از این سوء قصد

54. *Diligently Prosecuting*

55. *Properly Punishing*

56. Reports of International Arbitral Awards, *op. cit.* p. 82.

پرونده نیر (Paul Neer) نیز مضمونی مشابه با پرونده جینز دارد. نکته شایان ذکر اینکه در اکثر این پرونده‌ها داوران به تعبیری این چنین استناد نموده‌اند: فقدان مراقبت و فقدان تعقیب و رسیدگی هوشمندانه (Lack of Diligence and of Intelligent Investigation). نک: *Ibid.*, p. 61. به تعبیر دیگر هر رسیدگی دولت را مبرا از مسئولیت مراقبت مقتضی نمی‌کند بلکه باید رسیدگی به نحوی صورت گیرد که مقید به قید هوشمندانه بوده و منطقی و معقول باشد. همچنین است تعبیر تعقیب مجذانه:

Diligently Prosecuting

57. William E. Chapman. See: Reports of International Arbitral Awards, *op. cit.* p. 632. *Supra* note 52.

جان سالم به در می‌برد، ولی دولت مکزیک با وجود اعلام و اطلاع قبلی از وجود خطر، به جهت قصور در حمایت و متعاقب آن استنکاف از اجرای عدالت در حق مرتکب، مسئول شناخته می‌شود.

• اهمیت منافی که باید مورد حمایت و محافظت قرار گیرد.

پرونده چایمن از این جهت که از مقام کنسولی بهره‌مند بوده و حمایت ویژه از وی مورد انتظار بوده است می‌تواند برای این ضابطه نیز شاهد مناسبی باشد. همچنان که گزارش نخست انجمن حقوق بین‌الملل نیز همین پرونده را به‌عنوان شاهد این ضابطه مثال زده است.^{۵۸} در خود پرونده نیز به جایگاه ویژه مدعی و لزوم اهتمام دولت مکزیک به این مسئله اشاره شده است.^{۵۹} در نتیجه، به اجمال می‌توان مدعی شد هرچه منافی که انتظار حمایت از آنها وجود دارد اهمیت بالاتری داشته باشند، میزان مسئولیت دولت در قبال آنها بیشتر خواهد بود.

با توجه به آنچه راجع به ضابطه مراقبت مقتضی ذیل عنوان حمایت از بیگانگان بیان گردید، این مهم حاصل شده است که مفهوم ضابطه مراقبت مقتضی مفهومی منعطف است که در پرونده‌ها و شرایط مختلف باید بر حسب خود پرونده لحاظ شود. با وجود این، از مجموع شرایط مرتبط، امکان استخراج معیارهایی عینی برای این ضابطه وجود دارد که به مواردی از آن اشاره شد.

۲.۲.۲. پرونده کشتی لوتوس

یکی از پرونده‌های شاخص دیگری که در بحث پیشینه ضابطه مراقبت مقتضی باید به آن اشاره شود پرونده کشتی لوتوس (فرانسه علیه ترکیه)^{۶۰} است. در حقیقت، این نظریه مخالف قاضی موور^{۶۱} در پرونده لوتوس است که این پرونده را مرتبط با ضابطه مراقبت

58. See: ILA Study Group on Due Diligence in International Law First Report, sub note n. 18.

59. (...The Commission has Also Considered the Subject of the Special Protection Due To A Consular Officer. That Matter is of Some Importance in the Instant Case, Since it is Contended that the Claimant was Entitled to Such Protection.) William E. Chapman. See: Reports of International Arbitral Awards, *op. cit.* p. 634.

60. SS Lotus (France v. Turkey) 1927 PCIJ.

61. Moore

مقتضی نموده است. فارغ از وقایع پرونده که شهرت و قدمت، آن را از توضیح بی‌نیاز ساخته است؛ قاضی موور معتقد است^{۶۳} ضابطه مراقبت مقتضی و رعایت آن در حفظ حقوق و منافع ملل دیگر، قاعده‌ای شناخته‌شده^{۶۴} و مورد قبول است^{۶۴}. استناد قاضی موور به تصمیم دادگاه عالی ایالات متحده (۱۸۸۷) راجع به جعل ارز خارجی است که این‌گونه بیان می‌کند: به خوبی ثابت شده است که یک دولت موظف و متعهد به مراقبت مقتضی است تا از ارتکاب اعمال جنایتکارانه علیه ملت یا مردم دیگر در قلمرو خود جلوگیری کند^{۶۵}.

۳.۲.۲. قضیه کانال کورفو

در این بین رأی دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه کانال کورفو^{۶۶} نیز از اهمیت خاصی برخوردار است. گزارش اول انجمن حقوق بین‌الملل هم به مراقبت مقتضی اشاره دارد؛ گویا دیوان با این رأی در صدد وضع یک قاعده کلی حسن همجواری است^{۶۷}. دیوان معتقد است تعهد هر کشوری مبنی بر عدم استفاده آگاهانه از قلمرو خود برای اعمال خلاف حقوق (و منافع) ملل دیگر^{۶۸} از قواعدی است که به خوبی پذیرفته شده است. در واقع، نظر دیوان در این پرونده تشکیل‌دهنده یک قاعده کلی بین‌المللی است که در زمینه‌های مختلف حقوق بین‌الملل - اختصاصاً مواردی که مرتبط با اعمال ضابطه مراقبت مقتضی بوده - قابل پیاده‌سازی است. اگرچه دیدگاه مقابل این نظر که معتقد است نمی‌توان در خصوص محدوده مراقبت مقتضی یک ضابطه کلی بین‌المللی را مد نظر قرار داد و شرایط و ویژگی‌های هر

۶۲. شایان ذکر است که از دوازده قاضی مشارکت‌کننده در رسیدگی و صدور رأی برای پرونده یادشده، شش قاضی مخالف رأی صادره بودند؛ درنهایت به دلیل اینکه رئیس دیوان دائمی بین‌المللی (JUDGE MAX HUBER) میان موافقان بوده است، وفق بند دوم ماده ۵۵ اساسنامه دیوان، رأی قطعی و صادر شد. موور یکی از قضاتی است که نظریه مخالف خود را به پرونده ضمیمه کرده است.

63. Well Settled

64. See: Dissenting Opinion by Mr. Moore. Available at: https://www.icj-cij.org/public/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_10/35_Lotus_Opinion_Moore.pdf (Last Visited: 17 Aug 2022). p. 88. (It is well Settled That a State is Bound to Use due Diligence to Prevent the Commission within its Dominions of Criminal Acts Against Another Nation or its People...)

65. *Ibid*, 89.

66. Corfu Channel Case, Judgment of April 9th, 1949: I.C. J. Reports 1949.

67. See: ILA Study Group on Due Diligence in International Law; First Report, p. 4.

68. ...Every State's Obligation not to Allow Knowingly its Territory to be Used for Acts Contrary to the Rights of Other States. (Corfu Channel Case, Judgment of April 9th, 1949: I.C. J. Reports 1949. p. 22)

پرونده باید به طور مستقل مورد بررسی و مذاقه قرار بگیرد هنوز در میان محققان جایگاه خودش را دارد.^{۶۹}

۳. ماهیت مراقبت مقتضی

در این بخش از مقاله بحث از ماهیت تعهداتی است که ذیل ضابطه مراقبت مقتضی بر دوش تابعان حقوق بین الملل قرار می‌گیرد. سخن در این مجال به مسائلی اختصاص دارد که پرده از چیستی این تعهدات برداشته است.

۱.۳. مراقبت مقتضی و ارزیابی عینی یا ذهنی

سؤال اصلی و مهمی که شاید دلیل اصلی پیچیدگی مفهومی مراقبت مقتضی باشد این است که با چه معیاری باید رفتار دولت در خصوص رعایت یا عدم رعایت ضابطه مراقبت مقتضی مورد سنجش قرار گیرد؟ آیا با یک چارچوب معین باید رفتار همه دولت‌ها را مورد ارزیابی قرار داد (معیار عینی) و یا شرایط موجود در پرونده و موضوع آن، معیار ارزیابی را تحت تأثیر قرار خواهد داد (ارزیابی نسبی). هر دو نظریه طرفداران خودش را دارد. برخی معتقدند عملکرد یک حاکمیت خوب و معقول در شرایط مشابه را باید معیار قرار داد و در صورتی که رفتار دولت مورد نظر با چنین حاکمیت فرضی مغایر یا متفاوت باشد، این دولت ناقض ضابطه مراقبت مقتضی شناخته می‌شود. در تأیید این دیدگاه می‌توان به بیان ۱۹۵۵ فریمن در آکادمی لاهه استناد جست که مؤید همین مضمون است.^{۷۰}

از سوی دیگر برخی بر این اعتقادند که نمی‌توان یک معیار ثابت و عینی را مد نظر قرار داد و در همه شرایط آن را اعمال کرد. استدلال طرفداران نظریه ارزیابی ذهنی بر این است که نمی‌توان توانایی دولت‌ها و ابزار و شرایطی را که برای اعمال مراقبت مقتضی در اختیار دارند نادیده گرفت و همه آنها را با یک معیار واحد ارزیابی نمود و تعهد همه را به یک میزان

69. See: ILA Study Group on Due Diligence in International Law; First Report, p. 4. & Diligentia Quam in Suis (Rebus). Bartolini, p. 34. & Ampal-American Israel Corp. EGI-Fund (08-10) Investors LLC, EGI-Series Investments LLC, and BSS-EMG Investors LLC, ICSID Case No. ARB/12/11. 2017. Para: 241, p. 54. (Due Diligence a Standard that must be Assessed According to the Particular Circumstances in Which the Damage Occurs.)

70. De. Brabandere, E. "Host States' Due Diligence Obligations in International Investment Law". *Journal of International Law and Commerce* 42, 2015: 355.

در نظر گرفت. برای مثال، نمی‌توان مسئولیت دولتی که حداکثر توانایی اعمال مراقبت مقتضی را دارد با دولتی که زیرساخت لازم برای اعمال چنین حمایت حداکثری را ندارد یکسان دانست. فرض کنید دولت «الف» از محدوده سرزمینی تحت حاکمیت دولت «ب» از سوی اتباع دولت «ج» هدف حمله سایبری قرار گیرد. دو حالت مفروض است اول اینکه دولت «ب» توانایی فنی مقابله با چنین حملاتی را داراست. فرض دوم این است که اساساً دولت «ب» که از سرزمینش علیه کشور ثالث (کشور الف) استفاده شده است زیرساخت فنی مقابله با چنین حمله‌ای را ندارد. با این توصیف نمی‌توان تعهدات هریک از این دو کشور را که در شرایط و با توانایی‌های متفاوتی در مقابله با اضرار به غیر هستند مشابه و برابر در نظر گرفت. در نتیجه می‌توان مدعی شد معیار ارزیابی نسبی، معیاری عادلانه‌تر به نظر می‌رسد.

برای تأیید این ادعا می‌توان به رأی پرونده تریل اسملتر^{۷۱} (ایالات متحده علیه کانادا) اشاره کرد. در این رأی قابلیت کانادا و ظرفیت موجود در این کشور برای کنترل آسیب‌های زیست‌محیطی مورد لحاظ قرار گرفته و از همین رو کانادا ناقض تعهد به مراقبت مقتضی تشخیص داده شده است.^{۷۲} به نظر می‌رسد لحاظ شرایط و موقعیت خاص پرونده و دولت، عاملی تأثیرگذار در میزان مراقبتی است که باید اعمال گردد.^{۷۳}

چنین معیار ارزیابی را می‌توان به معیار مسئولیت‌های مشترک و در عین حال متفاوت^{۷۴} دولت‌ها در حمایت از محیط زیست شبیه دانست. برای نمونه، به‌عنوان آخرین دلیل برای تأیید معیار ارزیابی ذهنی می‌توان به تعریف مقام بین‌المللی بستر دریا از مراقبت مقتضی استناد جست. نهاد یادشده در رأی مشورتی خود مراقبت مقتضی را معیاری می‌داند که به‌آسانی قابل تعریف نبوده، مفهومی متغیر است.^{۷۵} در نتیجه در تعریف و تعیین محدوده

71. Trail Smelter Dispute

72. See: Tim Stephens, *International Courts and Environmental Protection* (United Kingdom: Cambridge University Press. 2009), p. 158.

۷۳. برای توضیح بیشتر راجع به اهمیت پرونده تریل اسملتر، نک: بابک وثوقی فرد، «قضیه سم‌پاشی هوایی (اکوادور علیه کلمبیا) تریل اسملتر قرن بیست و یکم؟»، *حقوقی بین‌المللی*، ش ۴۷ (۱۳۹۲)، ص ۱۳۹-۱۵۸.

۷۴. محسن عبداللهی و سعیده معرفی، «اصل مسئولیت مشترک اما متفاوت در حقوق بین‌الملل محیط زیست»، *پژوهش حقوقی*، ش ۲۹ (۱۳۸۹)، ص ۲۰۱.

75. See: Responsibilities and Obligations of States with Respect to Activities in the Area, Advisory Opinion, 1 February 2011, ITLOS Reports 2011, p. 10. Para 117: (The Content of “due

تعهدات ذیل آن، باید شرایط پرونده مد نظر قرار گیرد.

۲.۳. مراقبت مقتضی و مسئولیت مطلق^{۷۶}

در این مجال سخن از محدوده تعهدات مراقبت مقتضی است. در حقیقت، مقایسه مراقبت مقتضی با مسئولیت مطلق به این بحث بازگشت دارد که تعهدات ذیل مراقبت مقتضی صرفاً تعهدات رفتاری است، فارغ از اینکه چه نتیجه‌ای به دنبال داشته باشد و یا گاهی تعهد به مراقبت مقتضی تعهد به نتیجه را نیز دربر می‌گیرد. در صورتی که معتقد باشیم تعهد به مراقبت مقتضی تعهد به نتیجه است، به تعبیری می‌توان گفت مراقبت مقتضی را همان مسئولیت مطلق پنداشته‌ایم.

اگرچه این مسئله تا حدودی روشن به نظر می‌رسد که مجموعه تعهدات ذیل ضابطه مراقبت مقتضی صرفاً تعهدات رفتاری بوده است، صرف نظر از اینکه نتیجه این اقدامات احتیاطی جلوگیری از وقوع نقض قواعد و مسئولیت‌های بین‌المللی باشد یا خیر، دولتی که عملکردی منطبق با این تعهدات داشته باشد، درحقیقت وظیفه خود را انجام داده است. بسیاری از اندیشمندان نیز به این مسئله تصریح دارند که تعهد به مراقبت مقتضی تضمین حصول نتیجه نیست، بلکه در نهایت انجام «بهترین تلاش»^{۷۷} در راستای تعهدات ذیل این ضابطه است.^{۷۸} ولی در این بین اندیشمندانی معتقدند مجموعه تعهدات مراقبت مقتضی، طیف گسترده‌ای از تعهدات هستند که در شرایطی تعهد به نتیجه را نیز شامل می‌شوند.^{۷۹}

در بیانی دیگر اگر تعهد به مراقبت مقتضی، تضمین حصول نتیجه پنداشته شود، درحقیقت وظیفه دولت - یا تابع حقوق بین‌الملل به معنای عام - وظیفه‌ای نامحدود تا حصول نتیجه مطلوب خواهد بود.^{۸۰} این در صورتی است که در بسیاری از موارد تضمین حصول

Diligence” Obligations may not Easily be Described in Precise Terms. Among the Factors that Make Such a Description Difficult is the Fact That “Due Diligence” is a Variable Concept. It May Change Over Time...)

76. Strict or Absolute Responsibility.

77. Best Effort.

78. Samantha Besson, *Due Diligence in International Law*, Translated by Sévrine Knuchel. (Leiden/Boston: Nijhof, 2023), p. 124.

79. Joanna Kulesza, *op. cit.* p. 265. *Supra* Note: 23.

80. Samantha Besson, *Due Diligence in International Law*, Translated by Sévrine Knuchel. (Leiden/Boston: Nijhof, 2023), p. 124.

نتیجه از اختیار دولتی که وظیفه اعمال مراقبت مقتضی را دارد خارج است. در نتیجه چنین مفهوم وسیعی از تعهدات ضابطه مراقبت مقتضی به نظر پذیرفته نبوده، تکلیف ما لایطاق است. اگرچه این نکته را نیز نباید از نظر دور داشت که اهمیت حقوقی که در معرض آسیب قرار دارند مسئولیت دولت‌ها در قبال مراقبت مقتضی در این امور را لاقلاً تا مرز مسئولیت مطلق پیش برده است.^{۸۱}

۳.۳. مراقبت مقتضی؛ قاعده اولیه رفتار یا ضابطه‌ای ثانویه مسئولیت

اولاً در برخی موارد تشخیص یک قاعده اولیه از ضابطه ثانویه پیچیدگی خاص خودش را دارد و به‌آسانی این تفکیک و تمییز ممکن نیست.^{۸۲} ثانیاً اینکه خود ماهیت ضابطه مراقبت مقتضی نیز به‌گونه‌ای است که به‌سادگی نمی‌توان آن را ذیل یکی از این دو عنوان گنجانید.^{۸۳} با این توصیف، اینکه تعهد به مراقبت مقتضی یک قاعده اولیه ماهوی است یا ضابطه ثانویه مسئولیت، با پیچیدگی دوچندان همراه بوده و البته نیازمند یک تحقیق مجزاست. بیان این مطلب در این مجال تنها گشایش این باب خواهد بود.

«قواعد اولیه»، قواعدی رفتاری یا ماهوی هستند که نقض تعهدات مندرج در آنها موجب مسئولیت مرتکب می‌گردد. در مقابل، «قواعد ثانویه» عبارت است از موازینی که پس از ارتکاب نقض تعهد اولیه شروع به کار نموده، بر طبق آنها تحقق فعل متخلفانه بین‌المللی، عوامل رافع تخلف و همچنین آثار و نتایج مسئولیت بین‌المللی جریان می‌یابد.^{۸۴}

از زمان ظهور ضابطه مراقبت مقتضی در حقوق بین‌الملل تا دهه ۱۹۷۰، سخنی از

81. See: Case of Talips v. Italy, ECHR, (Application no. 41237/14), 2 March 2017. Para: 128-129, Case Concerning to the Domestic Violence. & UNGA Res, A/RES/21/2222, Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, Including the Moon and Other Celestial Bodies, Art: 6.

۸۲. سید جمال سیفی، حقوق مسئولیت بین‌المللی گفتارهایی در مسئولیت بین‌المللی دولت، (تهران؛ شهر دانش، چ ۲، ۱۴۰۱)، ص ۳۲.

83. See: Richard Mackenzie-Gray Scott, "Due Diligence as a Secondary Rule of General International Law", Leiden Journal of International Law, 34 (2021), p 343-372. & Heike Krieger, *op. cit.* p. 6. (Due Diligence Escapes the Categories of Primary and Secondary Rules of International Law). & Alice Ollino, *op. cit.* p. 266. (Part of the Elusiveness Surrounding due Diligence Obligations Stems From the Very Concept of due Diligence.)

۸۴. سید جمال سیفی، پیشین، ص ۲۹-۳۰.

تفکیک قواعد اولیه رفتار و ضوابط ثانویه مسئولیت در میان نبود و ضابطه مراقبت مقتضی نیز طبیعتاً با چنین رویکردی مورد لحاظ قرار نگرفته است. پس از طرح موضوع تفکیک قواعد اولیه و ثانویه از سوی روبرتو اگو^{۸۵} در سال ۱۹۷۰، مفهوم مراقبت مقتضی بیشتر تحت عنوان قواعد ثانویه مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت.^{۸۶}

برای اینکه جایگاه ضابطه مراقبت مقتضی در خصوص قواعد ثانویه روشن شود باید به این نکته راجع به مسئولیت بین‌المللی دولت اشاره نمود: آیا عنصر تقصیر^{۸۷} یا نیت خطاکارانه (قصور یا به‌طور کلی عنصر معنوی)، لازمه مسئول تلقی شدن یک دولت در عرصه بین‌المللی است؟ و یا صرف عمل خلاف قاعده بین‌المللی بدون نیاز به وجود تقصیر نیز موجبات مسئولیت بین‌المللی را فراهم می‌آورد؟^{۸۸} در صورتی که معتقد باشیم عنصر تقصیر یا قصور از جمله شرایط لازم برای تحقق مسئولیت بین‌المللی است تابع «نظام مسئولیت ذهنی» شده‌ایم. در مقابل اگر بر این نظر باشیم که مسئولیت صرفاً در پرتو نتیجه حاصله (نقض مسئولیت در حقوق بین‌الملل) محقق می‌شود و نیازی به بررسی و محرز شدن خطا، قصور و یا تقصیر مرتکب نیست، از «نظام مسئولیت عینی» تبعیت کرده‌ایم.^{۸۹} در نظام مسئولیت ذهنی (نظام مسئولیت مبتنی بر عنصر تقصیر)^{۹۰}، کشوری که مدعی شده آسیبی به حقوق یا منافعی رسیده است باید تقصیر یا سوء نیت مرتکب را اثبات نماید. به تعبیر دیگر، بار اثبات تقصیر بر عهده کشوری است که در جایگاه قربانی قرار گرفته است. این در حالی است که در نظام مسئولیت عینی^{۹۱}، مسئولیت صرفاً به‌عنوان پیامد رفتار مغایر با یک تعهد بین‌المللی به‌وجود می‌آید. با این توصیف در نظام مسئولیت بین‌المللی بر مبنای تقصیر، ناقضان مسئولیت بین‌المللی به حداقل می‌رسند و در نظام مسئولیت بر مبنای خطا، خطر یا

85. Roberto Ago.

دومین گزارشگر ویژه کمیسیون حقوق بین‌الملل (پس از گارسیا آمادور) در زمینه مسئولیت بین‌المللی دولت ۱۹۶۳ تا ۱۹۷۹

86. Heike Krieger, *op. cit.* p. 6.

87. Fault.

88. Riccardo Pisillo-Mazzeschi, "The Due Diligence Rule and the Nature of the International Responsibility of States", In: Rene Provost (Editor), *State Responsibility in International Law* (London: Routledge. 2016), p. 97.

۸۹. سید جمال سیفی، پیشین، ص ۸۱

90. Regime of Fault Responsibility.

91. Regime of Objective Responsibility.

ریسک (نظام مسئولیت عینی) مسئولیت دولت‌ها گسترش می‌یابد.^{۹۲}

از آنجا که نظام مسئولیت مبتنی بر عنصر تقصیر کارآمدی لازم را نداشته، چندان مورد قبول واقع نشده است^{۹۳}، رفته‌رفته ضابطه مراقبت مقتضی جایگزین عنصر تقصیر گردید؛ به این معنا که عدم رعایت ضابطه مراقبت مقتضی و سهل‌انگاری عملی به‌منزله جایگزینی برای عنصر معنوی- یعنی همان تقصیر- تلقی شده است. به تعبیر دیگر، عدم رعایت تعهدات ذیل ضابطه مراقبت مقتضی «تقصیر عینی»^{۹۴} محسوب می‌شود.^{۹۵} شایان ذکر است که همین جایگزینی سهل‌انگاری در عمل با عنصر سوء نیت درونی یا تقصیر، به کارآمدی هرچه بیشتر نظام مسئولیت بین‌المللی انجامیده است که با اندکی تأمل به مباحث بیان‌شده می‌توان به‌روشنی به آن پی برد.

از آنچه بیان شد، جایگاه ضابطه مراقبت مقتضی در میان قواعد ثانویه و تأثیر آن در نظام مسئولیت بین‌المللی به نحو اجمال روشن گردید. اما این مسئله بدان معنا نیست که ضابطه یادشده از حیطة قواعد اولیه رفتار خارج شده باشد. برخی از اندیشمندان بر این عقیده‌اند که مواد کمیسیون حقوق بین‌الملل در مورد مسئولیت دولت‌ها برای اقدامات متخلفانه بین‌المللی (ARSIWA)^{۹۶} و طرح کمیسیون حقوق بین‌الملل مبنی بر پیشگیری از آسیب فرامرزی ناشی از فعالیت‌های خطرناک^{۹۷}، مراقبت مقتضی را در دسته قواعد اولیه رفتار به حساب آورده و نه ضوابط ثانویه مسئولیت^{۹۸}. علاوه بر این، می‌توان شواهدی اقامه نمود که قواعد و مقررات اولیه رفتاری چه به صورت صریح و چه ضمنی، مراقبت مقتضی را در شمار خود گنجانیده‌اند. به تصریح گزارش نخست انجمن حقوق بین‌الملل، از واژه مراقبت مقتضی و تصریح به آن در معاهدات بین‌المللی به‌ندرت می‌توان شواهدی یافت^{۹۹}. از جمله

92. Pisillo-Mazzeschi, *op. cit.* p. 97.

93. *Ibid.*, p 99-102.

94. Objective Fault

95. Heike Krieger, *op. cit.* p 6-7.

96. ILC Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries (2001), Yearbook of the International Law Commission 2001, Volume II Part Two.

97. Draft Articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities, with Commentaries (2001), ILC YB II/2.

98. Alice Ollino, *op. cit.* p. 18.

99. ILA Study Group on Due Diligence in International Law; First Report, 7 March 2014. P. 6. (International Treaty Law Rarely Uses the Term 'Due Diligence').

همین موارد استثنایی، «کنوانسیون استانبول» یا «کنوانسیون شورای اروپا در مورد پیشگیری و مبارزه با خشونت علیه زنان و خشونت خانگی» است که در ماده ۵ خود مراقبت مقتضی را به عنوان تعهدی برای دولت‌های عضو تصریح نموده است.^{۱۰۰} شواهد بی‌شماری از معاهدات بین‌المللی می‌توان اقامه نمود که اگرچه به لفظ (Due Diligence) تصریحی ندارند، ولی با عبارات مشابهی چون «همه اقدامات لازم و مؤثر»^{۱۰۱}، «همه اقدامات لازم»^{۱۰۲}، «تعهد به پیشگیری»^{۱۰۳}، «اهتمام مقتضی»^{۱۰۴} و تعابیری از این دست، به صورت ضمنی کشورهای عضو را به رعایت این ضابطه متعهد دانسته‌اند.

چنین یافته‌ای به این معناست که مراقبت مقتضی در عداد قواعد اولیه رفتار درآمده و مورد شناسایی قرار گرفته است. در نتیجه، این ضابطه را نمی‌توان تنها ذیل یکی از قواعد اولیه رفتار و یا ضوابط ثانویه مسئولیت تقسیم‌بندی نمود و با نظر به توضیحاتی که بیان شد، در هردو زمینه جایگاه خاص خودش را داشته و نقش ایفا نموده است. این توضیح نه به این معناست که نمی‌توان مراقبت مقتضی را ذیل یکی از این دو عنوان گنجانید و مفهومی فراتر از این دسته قواعد دارد.

در بهترین توصیف می‌توان مراقبت مقتضی را استاندارد از رفتار دانست که مرتبط با برخی از قواعد اولیه است. به تعبیر دیگر ضابطه مراقبت مقتضی کیفیتی از رفتار است که برخی از تعهدات اولیه حقوق بین‌الملل الزاماً باید با این کیفیت خاص ادا گردند تا مسئولیتی را برای دولت مربوطه در این زمینه ایجاد نکنند.^{۱۰۵}

100. Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence. Istanbul, 11.V.2011. Art: 5.
101. (All Appropriate and Effective Measures): Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context, 25 February 1991, 1989 UNTS 309, art: 2 (1).
102. (All Appropriate Measures): Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes, 17 March 1992, 1936 UNTS 269, art. 2 (1).
103. (Undertake to Prevent): Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. A/RES/3/260. 9 December 1948. Art I.
104. (Due Regard): United Nations Convention on the Law of the Sea. (UNCLOS). 1982. Art 27, Para 4. Art: 39, Para 3 (a). & Art: 56, Para 2, Etc.
105. This Notion [Due Diligence] Merely a Standard of Conduct Applicable to Certain Primary Rules. Alice Ollino, *op. cit.* p. 266.

نتیجه

هوگو گروسیوس^{۱۰۶} پایه‌های فکری مفهوم مراقبت مقتضی را در قرن هفدهم بنیان نهاد. با وجود این، ضابطه مراقبت مقتضی تا قرن نوزدهم میلادی مسکوت ماند و از آن پس شروع به شکل‌گیری کرد و به‌عنوان یک تعهد و هم یک محدودیت، بر رفتار دولت اعمال شد. «وظیفه دولت‌های بی‌طرف در زمان مخاصمات» و «حمایت از اتباع و اموال بیگانگان» دو زمینه و بستر تبلور مفهومی این ضابطه در حقوق بین‌الملل به‌شمار می‌آیند.

اگرچه هنوز مفهوم، ماهیت و محدوده تعهدات ذیل مراقبت مقتضی بحث‌برانگیز است و نمی‌توان مدعی شد حقوق بین‌الملل در این زمینه به یک چارچوب معنایی دقیق و تعهداتی مشخص دست یافته است، ولی موقعیت‌ها و پرونده‌های شاخصی در طول سالیان متمادی به‌وضوح به مفهوم و ماهیت این ضابطه کمک شایانی نموده‌اند. پیش‌گام این اتفاقات، دعوای داوری آلاباماست که اولاً دولت‌ها را نسبت به اعمال افراد و موجودیت‌های تحت قلمرو نیز مسئول دانسته و از سوی دیگر گستره تعهدات مراقبت مقتضی را به چیزی بیش از تعهد یک کشور در قبال شهروندان خود مورد شناسایی قرار داده است.^{۱۰۷}

دعای سرمایه‌گذاری اتباع ایالات متحده در مکزیک نیز یکی دیگر از منابع مهمی است که به روشن شدن محدوده تعهدات مراقبت مقتضی کمک کرده است. به شهادت گزارش نخست انجمن حقوق بین‌الملل، از این سلسله دعوای می‌توان معیارهایی عینی برای مراقبت مقتضی به‌دست داد که از قرار زیرند:

- میزان تأثیرگذاری و اثربخشی کنترل دولت بر مناطق خاصی از قلمرو سرزمینی خود؛
- میزان قابل پیش‌بینی بودن رخداد واقع شده؛
- اهمیت منافی که باید مورد حمایت و محافظت قرار گیرد.

106. Hugo Grotius

107. (Diligentia Quam in Suis) Versus due Diligence. Supra note 36.

با نظر به پرونده تریل اسمتر می‌توان توانایی ذاتی دولت در پیشگیری و یا به حداقل رساندن خطر نقض قواعد بین‌المللی را نیز به این سه عنوان افزود.

در نهایت، مراقبت مقتضی به گستره‌ای از تعهدات ذاتاً انعطاف‌پذیر اطلاق می‌شود که در هر شرایطی با توجه به لحاظ مؤلفه‌های توضیح داده‌شده، دولت متعهد به انجام آن خواهد بود.

منابع و مأخذ

الف) منابع فارسی

- کتاب‌ها

۱. سیفی، سید جمال (۱۴۰۱). *حقوق مسئولیت بین‌المللی گفتارهایی در مسئولیت بین‌المللی دولت*، تهران: شهر دانش.

- مقالات

۲. حدادی، مهدی و مرادیان، بهرام (۱۳۹۸). مفهوم مراقبت بایسته در حقوق بین‌الملل و مقررات گروه ویژه اقدام مالی. *حقوقی بین‌المللی*، ۳۶(۶۱)، ۱۶۵-۲۰۲.
۳. عبداللهی، محسن و معرفی، سعیده (۱۳۸۹). اصل مسئولیت مشترک اما متفاوت در حقوق بین‌الملل محیط زیست. *پژوهش حقوقی*، ۱۲(۲۹)، ۱۹۹-۲۲۴.
۴. مشهدی، علی و شاه‌حسینی، عطیه (۱۳۹۵). پیشگیری از خسارات زیست‌محیطی در پرتو طرح ۲۰۰۱ کمیسیون حقوق بین‌الملل مبنی بر پیشگیری از آسیب فرامرزی ناشی از فعالیت‌های خطرناک. *مطالعات حقوق عمومی*، ۴۶(۲)، ۲۷۳-۲۹۵.
۵. وثوقی فرد، بابک (۱۳۹۲). قضیه سم‌پاشی هوایی (اکوادور علیه کلمبیا) تریل اسملتر قرن بیست و یکم. *حقوقی بین‌المللی*، ۲۹(۴۷)، ۱۳۹-۱۵۸.

ب) منابع انگلیسی

- Books

6. Besson, Samantha (2023). *Due Diligence in International Law*, Translated by Sévrine Knuchel, Leiden/Boston: Nijhof,
7. Benninger-Budel, Carin (2008). *Due Diligence and Its Application to Protect Women from Violence*, Leiden/Boston: Nijhof.
8. Kapossy, Be'la, Richard Whatmore (Editors), (2008). *Emer de Vattel, The law of Nations or Principles of the Law of Nature*, Liberty Fund, Inc.
9. Krieger, Heike, Anne Peters & Leonhard Kreuzer (Editors), (2020).

Due Diligence in the International Legal Order, United Kingdom: Oxford University Press.

10. Ollino, Alice (2022). *Due Diligence Obligations in International Law*, United Kingdom: Cambridge University Press.
11. Provost, Rene (Editor), (2016). *State Responsibility in International Law*, London: Routledge.
12. Stephens, Tim (2009). *International Courts and Environmental Protection*, United Kingdom: Cambridge University Press.
13. Trampus, Antonio (2020). *Emer de Vattel and the Politics of Good Government, Constitutionalism, Small States and the International System*, Palgrave Macmillan.

- Articles

14. Bingman, Tom (2005). The Alabama Claims Arbitration. *International and Comparative Law Quarterly*, vol. 54, 1-25.
15. Bonnitcha, Jonathan, McCorquodale, Robert (2017). The Concept of 'Due Diligence' in the UN Guiding Principles on Business and Human Rights. *European Journal of International Law*, vol. 28, 899-919.
16. J. Kulsrud, Carl (1935). Armed Neutralities to 1780. *The American Journal of International Law*, vol. 29, 423-447.
17. De Brabandere, Eric (2015) Host States' Due Diligence Obligations in International Investment Law. *Syracuse Journal of International Law and Commerce*, vol. 42, 320-360.
18. Hessbruegge, Jan (2004). The Historical Development of the Doctrines of Arbitration and Due Diligence in International Law. *New York University Journal of International Law and Politics*, vol. 36, 1-33.
19. Pisillo-Mazzeschi, Riccardo (2016). The Due Diligence Rule and the Nature of the International Responsibility of States. in: Provost, Rene (Editor), *State Responsibility in International Law*, London: Routledge.
20. Samuel Katja (2018). The Legal Character of Due Diligence:

Standards, Obligations, or Both? *Central Asian Yearbook of International Law*, vol. 1. [Http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3264764](http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3264764)

21. Kulesza, Joanna (2021-2022). Human Rights Due Diligence. *William & Mary Bill of Rights Journal*, vol. 30, 265-289.
22. Mackenzie-Gray Scott, Richard (2021). Due Diligence as a Secondary Rule of General International Law. *Leiden Journal of International Law*, vol. 34, 343-372.
23. Barnidge, Robert (2006). The Due Diligence Principle under International Law. *International Community Law Review*, vol. 8, 81-121.

- Documents and Electronic Resources

24. Ampal-American Israel Corp. EGI-Fund (08-10) Investors LLC, EGI-Series Investments LLC, and BSS-EMG Investors LLC, ICSID Case No. ARB/12/11. 2017.
25. Case of Talips v. Italy. ECHR, (Application no. 41237/14). 2 March 2017.
26. Convention (XIII) Concerning the Rights and Duties of Neutral Powers in Naval War. The Hague, 18 October 1907.
27. Corfu Channel case, Judgment of April 9th, 1949: I.C. J. Reports 1949.
28. Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence. Istanbul, 11.V.2011.
29. Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context, 25 February 1991, 1989 UNTS 309.
30. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. A/RES/3/260. 9 December 1948.
31. Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes, 17 March 1992, 1936 UNTS 269.

32. Dissenting opinion by Mr. Moore. Available at: https://www.icj-cij.org/public/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_10/35_Lotus_Opinion_Moore.pdf (Last visited: 17 Aug 2022)
33. Draft Articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities, with Commentaries (2001). ILC YB II/2.
34. ILA Study Group on Due Diligence in International Law; First Report, 7 March 2014.
35. ILA Study Group on Due Diligence in International Law; Second Report, July 2016.
36. ILC Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries (2001).
37. Reports of International Arbitral Awards, Volume IV, Decisions of Claims Commissions Mexico-United States, United Nations Publications. 1951.
38. Responsibilities and Obligations of States with Respect to Activities in the Area, Advisory Opinion, 1 February 2011, ITLOS Reports 2011.
39. SS Lotus (France v. Turkey) 1927 PCIJ. Available at: https://www.icj-cij.org/public/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_10/30_Lotus_Arret.pdf. (Last visited: 10 Aug 2022)
40. Treaty of Washington of 8 May 1871.
41. United Nations Convention on the Law of the Sea. (UNCLOS). 1982.
42. UNGA Res. A/RES/21/2222, Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies.
43. <https://www.britannica.com/topic/due-diligence>. (Last visited: 17 Aug 2022)